

Cemo Romanında Kadınlık Rolünün Değerlendirilmesi

An Evaluation of the Role of Women in the Novel of Cemo

Menekşe Yavuz*

Öz: Türk edebiyatında kadının farkına varılması ve sorunlarının işlenmeye başlaması Tanzimat'la başlar. Ancak bu konunun yoğun bir şekilde farklı yönleriyle işlenmesi yetmişli yılların sonunu bulur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dünyaya gelen ve yeni sistemin sunduğu imkânlardan yararlanarak öğrenim gören kadınların yetmişli yıllarda edebiyat dünyasına girmeye başlamasıyla Türkiye'de kadın sorunu farklı açılardan ele alınır ve eserlerde işlenir. Toplumsal hayatın her alanında ikinci plana itilen kadın sorununu irdeleyen yazarlar, onu eş ve anne rolünden çıkarıp birey olma çabası ile ele alırlar. Bu bakımdan edebî eserleri incelerken toplumsal olaylar, eserin oluşum süreci, yazarın statüsü ve ideolojisi, yazarlık mesleği, eserlerin tarihî ve sosyal içerikleri ekseninde incelemek belli başlı sorunsalların tespit edilmesine imkân verecektir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan eser Cemo'da doğrudan kadın problematiği değil dönemin diğer toplumsal sorunlarıyla birlikte kadının toplumsal değerinin ihmal edilmiş olmasına dikkat çekilmiştir. 1945 yıllarında yazarın yazmayı düşündüğü romanının arka planında Şeyh Sait ayaklanmaları, beraberinde gelen Dersim Olayları yer almaktadır. Cumhuriyet'in getirdiği yenilik ve değişimlerin Anadolu'nun her bölgesine ulaşmaması ve beraberinde gelen toplumsal sorunlara dikkat çekilir. Özellikle dönemin bahsi geçen ağalık-kölelik sisteminin ataerkil toplumda kadının var olma çabasını da nasıl ihmal ettiği hususunda eleştirilebilir. Özellikle değişimlerin ilk yılları siyasî ve sosyal düzen etkisinde olurken önemli toplumsal meselelerinde ihmal edildiği görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Maskülinite, Eril Bakış, Roman, Cemo.

Abstract: The realization of women and dealing with their problems in Turkish literature starts with the beginning of Tanzimat. However, the process of intensive examining of this issue in different aspects goes to the end of the 1970's. The women who are born in the in the early years of the Republic and receive education by taking advantage of the opportunities offered by the new system begin to move into the literary world. Therefore, the woman issue in Turkey occurs in the work of arts and is studied in different aspects. Examining women who are cast away as second sex and their problems, authors discuss women's individualization process rather than displaying them merely as a wife or mother. In this context, in Cemo, examined in this article, the woman issue is not directly handled but it is indirectly pointed out with other social problems of the period. Sheikh Said rebellions and the subsequent Dersim Events take place in the

* Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
nhryvz2012@gmail.com.

background of the novel one thing that is pointed out in the novel is that reforms and changes brought by the Republic did not reach every region of Anatolia and the other thing that is emphasized is the social problems coming with that fact. Especially, it can be criticized as to how the landlordism-slavery system in that period neglected the woman's attempt to exist in the patriarchal society.

Keywords: Woman, Masculinity, Male Gaze, Novel, Cemo.

Giriş

Cemo, Kemal Bilbaşar'ın biçim, dil, halk edebiyatı öğeleri taşıması, masalsı özellikleri barındırması bakımından en başarılı romanı olarak görülmektedir. Yazar diğer hikâye ve romanlarında da halk dilini ve unsurlarını kullanmakla birlikte *Cemo*'da bunlara çok yoğun bir şekilde başvurmuştur. Bilbaşar, halka yakın olmanın ve yol göstermenin halkın dilinden konuşmakla mümkün olacağını düşünmektedir. *Cemo*'da sıkça görülen şive taklitleri yazarın bu anlayışının yansımalarıdır. Eserde Türk edebiyatı geleneğinin destan, masal söylemi ve halk hikâyeciliği yönü yoğun olarak kullanılmıştır (Kapucu,2016: 85-152). Romanın en fazla okunan ve bilinen romanı olmasını da yazar, bu unsurlara bağlamaktadır. Bilbaşar, bir fikir aşlamak istiyorsa sanatçının bu yolda fedakâr davranmasını, hitap ettiği çoğunluğu dikkate alarak yazmasını ister. Bu bağlamda *Cemo* adlı eserini Doğu Anadolu insanına dikkat çekmek için yazmıştır. Onun şu sözleri bu düşüncelerine açıklık getirmektedir:

“Cumhuriyet Dönemi’nde de tüm hükümetlerin tüm iyi niyetlerine karşın, yol, okul, su, sağlık, nimetlerinden gereğince yararlandırılmamış: Ortaçağ aşiret düzeyinden kurtarılıp bir türlü çağdaş uygarlık düzeyine kavuşturulmamış: dahası, iç ve dış sömürge ve bölücü güçler tarafından iki kez kana bulanmış doğu Anadolu halkımız için Siirt dolaylarında bir ağanın kulları olan küçük bir köy yaşantısını ele alarak onlara içinde buldukları ağalık düzeninin kötülüğünü sürüp giden mutsuzlukların, ezilmişliklerin nedenlerini, Cumhuriyet hükümetlerinin yaşamlarını geliştirmek için geliştirdiği çabaları, kimlerin kinle ve kanla engellendiklerini, bölücü ve sinsi propagandaların asılsızlığını onlara anlatmak, yeni bir yaşam düzeyine çıkmanın yollarını göstermek istedim” (Özpay, 2017: 85).

Bu düşüncelerle yazar romanın taslağını 1945'te oluşturmuştur. Toprak reformunun uygulanmak istenmesi, beraberinde gelen başarısızlıklar; romanın yazımını geciktirmiş ve yazarın roman öncesi derin araştırmalar yapmasına da vesile olmuştur. Bilbaşar bu dönemde, *Cemo* ve devamı olan *Memo* adlı eserlerde bahsi geçen Şeyh Sait'i, Dersim olaylarını ve Doğu Anadolu coğrafyasının kültürel özelliklerini anlatan eserleri derinlemesine inceleme imkânı bulur. Diğer taraftan Cumhuriyet'in getirdiği reform girişimlerinin neden başarısız olduğunu da tespit etmeye çalışır. Bu çalışmalar, *Cemo* ve *Memo* romanlarıyla neticelenir. *Cemo* romanı, kadın kahramanı

konu eder. Ancak romanda, doğrudan bir kadın problematiği ve toplumsal cinsiyet eleştirisi söz konusu değildir. Yazar, roman kahramanını kadın olarak seçer ancak kahraman sadece diğer sosyal sorunları aktarmak için kurgunun bir parçası olmuştur.

Romanın Edebî Haritası

İki bölümden oluşan roman, değirmenci Cano'nun hikâyesiyle başlar; Memo'nun anlatıcı olarak yer aldığı bölümle devam eder. Cano, bulunduğu köyün beyinin çalışanlarından. Beyin tüm işleriyle ilgilenmektedir. Bey, bir başka beyin kızı olan Kevi'yi sevmektedir. Ancak Kevi'nin babası, onu başka bir beye satmıştır. Bey, Cano'dan Kevi'yi kaçırmamasını ister. Fakat bu sırada Cano, Kevi'ye âşık olur. Kevi de Cano'ya karşılık verince üç yılı dağlarda kaçarak geçirirler. Bu birliktelikten Cemo adında bir kızları olur. Ağalar da artık onların peşini bırakmıştır.

Daha sonra Cano, Şeyh Mahmut adındaki beyin yanına işe girer. Yakında askere gitmek zorunda olduğundan bir süre karısı Kevi'yi onlara emanet etmek durumundadır. Döndükten sonra Cano, ikinci çocuğuna hamile olan Kevi'nin oradan ayrıldığını ve hiç kimsenin onun nereye gittiğini bilmediğini öğrenir. Çaresizce kızı Cemo'yu da yanına alarak değirmene gider (Bilbaşar, 2017: 11-44).

Kevi'nin öldüğünü düşünen Cano, kendini bundan sonra kızına adamıştır. Tüm sevgisini ve emeğini onun için harcar. Cemo güçlü, iyi yetişmiş, çok güzel bir kız hâline gelir. Etrafta varlıklı birçok kişi Cemo'yu eş olarak istemektedir. Fakat Cano, kızını onun gönlünü yapacak kişiye verecektir. Kızını parayla satmak niyetinde değildir. Cemo'ya talip olanlardan biri de köy ağası Sorikoğlu'dur. Ancak Cano, kızını Sorikoğlu'na kızının gönlü olmadığından dolayı vermek istemez. Olayların boyutu bundan sonra değişir. Kendi köylerinin ağası, Şeyh Mahmut'un avukat oğlu, köyü Sorikoğlu'na satar. Sorikoğlu, artık köylünün üzerinde hak sahibi olacaktır. Cemo'ya ısrarla talip olan ağa, onu kaçırmaya niyetlenir ancak başarılı olamaz. Bu sırada Cano, kızını bir düelloyla köyden isteyen birine vermek istediğini duyurur. Köyün meydanında Cemo'ya kim galip gelirse ve onun gönlünü alırsa Cano kızını ona verecektir. Bu karşılaşmadan Memo galip çıkacaktır. Cemo, Memo'yu gördüğü anda ondan etkilenir ve birbirlerini severler. Cano da bu birlikteliğe engel olmaz ve kızını Memo'ya verir. Cemo ve Memo birlikte Memo'nun köyüne geri dönerler. Ancak burada da Sorikoğlu onların peşini bırakmaz: Çan satmak için köyden ayrılan Memo'ya tuzak kurar. Bu tuzaktan tesadüfen orada olan birilerinin yardımlarıyla kurtulan Memo, orada eski sevdiği Senem ile de karşılaşır. Onu kuma olarak alır ve Senem'in oymağının başına geçer. Bu arada Memo'nun yaşadığından haberdar olmayan köylü, Sorikoğlu tarafından yağmalanmıştır. Cemo da kaçırılmak istenirken karnına aldığı darbeyle bebeğini düşürmüştür.

Memo, köye döndüğünde Cemo'nun Sorikoğlu'nun hazırladığı bir şölende oynatılacağını öğrenir, şölen yerine giderek Cemo'yu kurtarır ve Sorikoğlu'nu da öldürür. Nihayet Cano, Cemo'yu yanına alır; Dersim'e doğru yola çıkarlar (Bilbaşar, 2017: 45-211).

Cemo'da Cinsel Kimliğiyle Kadın

Yazarın toplumsal meseleleri merkeze alarak kurguladığı Cemo'da, cinsellik ya da cinsel fantezi unsurlarına doğrudan değindiğini söylemek mümkün değildir. Anadolu insanının yaşayışının aksine roman kahramanlarından Cano; kızını doğaya uyum sağlayan, silâh kullanabilen, erkeklerden kendini koruyacak güçte biri olarak yetiştirir. Bu nedenle Cemo'da “tip”ik kadın özellikleri görülmez. Cemo yemek yapmak, ev işleriyle ilgilenmek, evlilik için kısmetini beklemek gibi vasıflarla donatılmış değildir. Cano'nun şu sözleri duruma açıklık getirmektedir:

“Parasına güvenenler kızı başkasına kaptırmamak için heybesini altın doldurup getirirlerdi. Elimi öperler. ‘Allah’ın emriyle kızını bana sat Cano,’ derlerdi. Aha, heybe dolusu altın sana. Mal istersen, mal da verek. Tek Cemo yabana gitmesin. Oysa ben kızımı para ile satmaya niyetli değildim. Para benim neme gerek. Para ile satılan bura kızları gibi, ömrü boyunca beğenmediği bir herifin kulu olmasına gönlüm razı değildi. Bizim buralarda analar, babalar kızların dünyasını ziyan ederler. Cemo gibi yiğit yetişmiş bir kız, ancak kendinden üstün bir yiğite karılık ederdi. Yoksa rezili çıkardı ceyranımın. O yüzden parasına güvenenlere hep aynı karşılığı verirdim. ‘Cemo para ile satılık değil kardaş! Sabırlı ol. İlk kar düşende, yiğit olan Kargadüzü’nde alacak Cemo’yu’, derdim” (Bilbaşar, 2017: 28).

Cano'nun dönemin geleneğine aykırı düşünceleri, Cemo'yu sıradışı bir kadın yapar. Bilbaşar'ın diğer eserlerine yönelik yapılan çalışmalarda kadın tipleri; varlıklı ve koruyucu, orta hâlli ve koruyucu, bencil, düşmüş, çaresiz, fettan, idealist, yüzeysel, onurlu kadın ve genç kız tipleri olarak sınıflandırılmıştır (Özpay, 2004: 543-656). Bu bağlamda kadın tipleri sınıflandırmasına olay örgüsüne dayanarak onurlu ve maskülen (erkeksi) kadın tipini de eklemek mümkündür. Ancak romanda yer alan tek kadın Cemo değildir. Olay diğer karakterlerin ışığında gelişirken Kevi ve Memo'nun önceki sevdiği Senem, diğer köylü kadınlar, Memo'nun dayısının hanımı da ayrıca kadın tipi ekseninde incelenebilir. Cemo'yu diğer kadınlardan ayıran husus, onun erkeksi bir biçimde yetişmiş olmasıdır. Babası Cano'nun, onun kendi iradesiyle seçtiği kişiyle evlenmesini arzulaması, Cemo'yu bu noktada birey yapar. Buradan anlatıcının Cano aracılığıyla kadına olan bakış açısının ipuçlarını yakalamak mümkündür.

Romanda yaşananlar; Cumhuriyet'le birlikte gelen düzenin, uygulanan kanunların, verilen hakların, Anadolu'nun bu kısmında sadece kâğıt üzerinde kaldığının göstergesidir. Yani kadın

haklarını gözetmek ve savunmak bir yana kölelik-ağalık düzeni dahi bir çözüme kavuşmuş değildir. Daha önce de belirtildiği gibi yazar toplumsal meseleleri kişiler aracılığıyla anlatmak istemiştir. Romanda o dönemin gündemini oluşturmayan bir konu olan kadın problematiğinden söz etmesi mümkün değildir. Ancak bütüncül yaklaşıldığında Cumhuriyet'in getirdiği reformlar ne olursa olsun, bunların Anadolu'nun bazı bölgelerinde geçerli olmadığı; romanda yer alan kadınların yaşam biçiminden ve gördükleri muameleden, Cano'nun köy kızlarının alınıp satılmasına dair söylediklerinden ve köyün ağasının Cemo'yu zorbalıkla elde etmeye çalışmasından anlaşılmaktadır.

Bu yorumlara başka bir örnek olarak Memo'nun ilk sevdiği kız olan Senem'in hikâyesi verilebilir. Senem bir "şıh" kızı olduğundan parayla yaşlı bir şıha satılır. Senem, geleneğin ve törenin kadın üzerinde nasıl işlediğini anlatan kişilerden biridir (Bilbaşar, 2017: 66). Cemo karakteri ile Senem karakterinin başından geçenler Doğu Anadolu coğrafyasının kültürel meselelerini ve arka planını yansıtmaktadır. Senem, Cemo'nun aksine satılmış ve istemediği biriyle evlendirilmiştir. Bu olay, bölgenin kızlarının ve kadınlarının akıbetini en iyi şekilde anlatmaktadır. Nihayetinde Senem de fırsatını bulduğunda istemediği kocasından kaçacaktır. Bu bağlamda romandaki bazı kadın karakterlerin mevcut toplumsal düzen içinde kadınların sahip oldukları statü ve konumlarına karşı çıktıkları ve direnç gösterdiklerini düşünmek mümkün gözükmektedir.

Romanda, Memo'nun başından geçenleri anlattığı 2. Bölüm'de, onun gözünden Cumhuriyet'in sosyal hayatta yarattığı değişimler aktarılır. Bahsi geçen yerler, aynı ülkenin farklı bölgelerini karşılaştırma imkânı da vermektedir. Asker ocağında başından geçenler ve orada gördükleri Memo'yu hayrete düşürür. Memo, subayları ve eşlerini şöyle anlatır:

"Mahfele subaylar hanımlarıyla birlik gelirdi. Orada yerler içerlerdi. Hafta sonlarında topluca eğlenirlerdi. Caz denilen zilli davullu çalgı gelirdi. Caz çalanda birbirine sarılır oynarlardı. Yorulmak bilmezlerdi. Sabahlara dek durmadan dönerlerdi ortalıkta. Arada bir, oyun bilenleri ortaya çıkarlar, oynatırlar ya da türkü söyletirlerdi" (Bilbaşar, 2017: 67).

Memo'nun törenlerde gördüğü kadınlar için söyledikleri, Cumhuriyet dönemi yeni şehir kadını profilini de ortaya koymaktadır:

"Törenli günlerde balo yaparlardı. Baloya kadınlar daha süslü, daha çılbak gelirlerdi. Erkekler daha çok yer içerlerdi. O geceler şehrin sivilleri de katılırdı eğlenceye. Kadınlar birbirinden güzeldi. Öyleyken erkekler karılarını hiç kıskanmazlardı. Hürü gibi avradı başka erkeklerle sarılıp oyuna kalkardı da, adam ses çıkarmazdı. Büsbütün şaşardım buna" (Bilbaşar, 2017: 67).

Bilbaşar, Cumhuriyet'in yeniliklerini Memo'ya asker ocağındaki gözlemleri aracılığıyla söylerken yaşanan değişimin nerede olduğunu da ayrıntılarını vermektedir. Dolaylı yoldan asker ocağına göndermede bulunulduğunu söylenebilir. Nitekim bürokrasi ve askerlik kurumlarının eleştirilerine 1980'li yıllardan sonra eserlerde sıklıkla rastlanmaktadır. Bazı reformlar ve sonuçsuz kalan değişimler yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Ancak Bilbaşar bu romanda bürokrasiye ve askere karşı olumsuz bir tavır takınmaz. Aksine ona göre köylüyü kulluktan kurtaran, devletin memurları ve askeridir. Romanda devlete duyulması gereken güven belli başlı kamu görevlileri aracılığıyla verilmiştir (Bilbaşar, 2017: 156).

Diğer taraftan yenilikler her alanda olduğu gibi giyim kuşamda da olmuştur. Bilbaşar görsel ve sosyal hayattaki değişimi yine kamu kuruluşlarında çalışan memurlar ve onların yaşantılarıyla göstermektedir. Burada dikkat çeken hususlar; kadın-erkek ilişkisinde daha özgür olma, erkeğin kadını kıskanmaması ve kadına baskı göstermemesi hâlleridir. Kıskançlık, modern insanda olmaması gereken bir duygu hâli gibidir. Dolayısıyla tipik Anadolu erkeğinin yerini modern, çağdaş erkek alır. Nihayetinde kadının sosyal yaşantısında da bir sınıf değişimi söz konusudur. Burada doğrudan bir sınıf atlaması olup olmadığı sorusu gündeme getirilebilir. Ancak bu çalışmada, kadın sorunu ve eril bakış açısı¹ irdelendiğinden kadın karakterler ve yaşam şekilleri arasındaki farklılıkları tespit etmekle yetinilmiştir. Yine bu bağlamda değerlendirilmesi gereken başka bir örnekte, Memo'nun gözünden bir hâkimin eşi anlatılırken, şehirdeki kadın ile köydeki kadının farkı ana hatlarıyla ortaya çıkmaktadır. Ataerkil kadınlık anlatıları masum kadın-fettan kadın bağlamında karşıtlıklar yardımıyla yeniden üretilerek kadınlar arası dayanışmada kırılmış olur. Münevver Hanım'ın konu edildiği bu bölümde; kadın, Memo'nun gözünden dul, fettan ve "öteki" kadın tipi olarak aktarılır:

"Baloların en beğenilen kadını, Münevver Hanım derler, hasna müstesna bir dilberdi. Hâkim karısıymış. Kocasını ölen babasının yanına gelmiş. Sırtına her baloda başka bir renk kadife kaftan giyerdi. Göğsünün üstüne bir gül takardı. Siyah saçları kısrak yelesi gibi dökülürdü bir yanına. Gözleri sürmeliydi. Münevver Hanım oyuna kalkanda, gözler tüm onu izlerdi. Cuğara içecek olsa erkekler hep birlik koşarlardı cuğarasını yakmaya" (Bilbaşar, 2017: 68).

Eserdeki diğer kadınların Memo'yla olan ilişkisi ve kadınlık olgusunu değerlendirişleri de dikkate değerdir. Örneğin, Memo'nun dayısı öldükten sonra yengesi ortada kalır. Töre gereği

¹ Kavramla ilgili daha detaylı bilgi almak için Pierre Bourdieu'nun *Eril Tahakküm* (2016) adlı eserine bakınız. Bu eserin hem feminist bakış açısı hem de erkeklik çalışmaları açısından değerlendirildiği Bahadır Türk'ün *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu* (2007) adlı araştırma - inceleme çalışmasından da yararlanılmıştır.

Memo'nun yengesine sahip çıkması gerekir. Ancak bu durumu Memo değil, yengesi dile getirmiştir. Burada kadın olarak töreyi ve geleneğin getirdiği koşulları sorgulayan bir kadın tipi yoktur. Yengenin şu sözleri durumu açıkça göstermektedir: “Dayının muhabbetini sana bağlamışım. Sensiz neyerim ben, erkeği başında olmayan avradın hâlini köpekler yimez. Töreyi sayar da bana sahip çıkarsan, helalin olurum. Hizmetine bakarım. Yok, der de istemezsen, n’ola, yengen kalırım” (Bilbaşar, 2017: 83). Görüldüğü üzere kadın, daha çok kaderine boyun eğen bir şekilde tasvir edilmiştir. Ancak burada yazarın vermek istediği mesaj, kadının kendisinin de bu duruma kafa yormadığıdır. Burada yazarın bir gözlemci gözüyle, törenin ve geleneğin getirdiklerini sosyolojik tespitlerle ortaya koymak amacıyla olduğu açıktır. Yengesini sadece dayısının hanımı olarak gören Memo, onunla bu ilişkinin ötesine gitmez. Diğer taraftan yengesi de onu evlendirme çabalarına girişir. Köydeki uygun kızları ona beğendirme gayreti içerindedir:

“Kezban’ı beğenmiyorsan Hazal’ı al öyleyse! Körpeliğine körpe, üstelik toy gibi semiz. Celebi, davarı da çok. Alırsan sırtın yere gelmez! Katır ondan güçlü değildir. Teni de süt gibi ak. Malı yoksa da başlığı ucuzdur. Yüz mecdiyeye alırsın, diye köyün genç, güzel, körpe kızlarını sıradan dizdi önüme” (Bilbaşar, 2017: 91).

Romanda toplumsal cinsiyete dayalı roller çerçevesinde Kezban karakterinin gençliği, güzelliği vurgulandığı gibi kadınlığa ilişkin saflık ve temizlik de “teni de süt gibi ak” şeklinde betimlenmektedir. Ayrıca kadının ataerkil değerler çerçevesinde metalaşarak alınıp satılan bir nesneye dönüştüğünü “...başlığı ucuzdur. Yüz mecdiyeye alırsın” ifadesinde yerini bulmaktadır.

Kadının Cinsel Obje Olarak Konumlandırılışı

Romanda baştan sona kadar hiçbir kadın, cinselliğini istediğince yönlendirebilen bir kimlik olarak sunulmaz. Geleneğin ve törenin emrettiği şekilde satın alınarak evlilik yapan kadınların cinsel bir seçim yapma şansının olmadığı söylenebilir. Genç bir kız, daha çok para verdiği takdirde yaşlı biriyle de evlendirilebilir. Dolayısıyla özgürce eş seçebilen kadın değil, erkek olmaktadır. Bu bağlamda kadın etkin bir konumda değil “seçilen” edilgen ve pasifdir. Bu durum geleneksel eril kalıplar içinde oldukça kabulgören bir eğilimdir.

Memo'nun ilk sevdiği olan Senem, bir şıh tarafından satın alınarak Şıh'ın dördüncü karısı olur. Memo artık kaybettiğini düşünse de Senem'i aklından çıkaramaz. Dayısı ise Senem evlendikten sonra Memo'yu avutmak için bazı sözler söyler. Bu sözlerden *kadın-geç kız* bakış açısına dair ipuçları yakalamak mümkündür. Bu bölümde evlilik için tercih edilecek kadının bakire, el değmemiş olması beklentisi yansıtılır: “Aklından çıkarman gerek gayri onu yeğen. Dünya güzeli de olsa, satılmış kız, koklanmış gül gibi... Değeri düşük olur. Bizim Zozona'da ne dilber kızlar

var. Senem eline su dökemez onların. Yarın gidek de gör” (Bilbaşar, 2017: 66). Böylece kadın cinselliğinin saflık ve temizlik bağlamında nasıl tanımlandığı gözlenmektedir.

Şıh, ilk zamanlar el üstünde tuttuğu Senem’in üzerine tekrar bir evlilik yapar. Orada yaşayan her kadın gibi Senem de Şıh’ın dayağını ve işkencesini çekmeye mahkûm olur. Ancak Senem, Memo’yla tekrar yolları kesişince kaçmayı göze alacak kadar da cesur bir tutum sergiler. Şıh’ın karısı olduğu hâlde Memo’yla cinsellik yaşamaktan da çekinmez: “Divana çekti götürdü beni, ince bir ipekli vardı üzerinde. Elimin altında çıplak gibiydi. Olanca sıcaklığı, tazeliği, diriliğiyle avuçlarımdaydı. Düş görürüm sanırdım. Düş gibi de çabuk geçti gece. Öyleyken sevişmeye de sözleşmeye de vakit bulduk” (Bilbaşar, 2017: 76).

Burada Senem’in kaçak bir cinsel deneyim yaşadığı, Memo’nun söylediklerinden anlaşılmaktadır. Yazar Senem’i, cinsel cazibesini bir köy kadınının sınırlılıkları çerçevesinde Memo’ya gösterirken tasvir eder. Kadın olarak Senem’in dile getirdiği ya da kurguladığı bir fantezi yoktur. Daha çok seven iki insanın birleşmesinin olağanlığı söz konusudur. Fantezi dünyası romanda kadın dilinden değil, eril bir dille verilmektedir. Yazar romanda kadını baştan çıkartan, cazibeli, fattan bir karakterde yansıtmaz. İki âşığın olağan beraberliği neticesinde kadının kendisini sevdiğine sunması söz konusudur. Ancak yazarın diğer romanlarında yaratılan kadın tipleri için aksi söylenebilir.

Kutsal Annelik

Özellikle geleneksel toplumlarda kadın, çocuk sahibi olarak bir statü kazanacağına ya da güçleneceğine inanmıştır. *Kutsal annelik, çocuk sevgisi, aile* kadının dünyasının daima merkezinde olmuştur. Geleneksel değerler çerçevesinde annelik kadının en önli statü aracı olarak sunulmuş ve kutsanmıştır. Anneliğin tarih boyunca kutsanması doğurganlığı ve yeniden üretim sürecindeki rolüyle yakından ilgilidir. Bu durum Cemo karakterinde de yansımaları bulur. Her ne kadar erkeksi, ev işinden anlamayan bir genç kız olarak yetişse de doğurganlık ona hem çevresinde hem de kendi gözünde onaylanma ve statü kazandıracaktır. Kendi varlığını bu şekilde kabul ettireceğini düşünür. Cemo, Memo’dan çocuk istemesine karşın hâlâ gebe kalmamıştır. Bu durumun üzüntüsünü şu sözleriyle aktarmaktadır:

“Cemo üzerinden kaftanını attı, çıplak soyundu: kalçalarım Zelho’dan da Zeyno’dan da öbür kancıklardan da geniş değil mi? Şu karnım ikiz döl tutsa acap taşımaz mı? İkiz dölleyende şu iri memiklerim süde sandırmaz mı onları ki, Tanrı beni analıktan mahrum bırakır? Erimi sorarsan, erlerin hası, erkekliğinin heç kusuru yoktur. Menekşe Kız’a aşan boğa gibi güçlüdür. Gece demez, gündüz demez, hamur gibi ezer beni” (Bilbaşar, 2017: 170).

Kadınların doğurganlıklarıyla ve annelikle toplumda bir statü kazandığı geleneseksel cinsiyetçi kalıplar çerçevesinde yukarıdaki alıntıda kadının doğurganlığıyla bağlantılı olduğu düşünülen kalçaları, karnı ve göğüslerine dikat çekilmektedir. Cinsel performans üzerinden tanımlanan erkeklik değerleri çerçevesinde ise romanda erkeğin cinsel gücü vurgulanmaktadır. Romanda kadın, cinselliğini kullanan bir varlık değildir. Ancak erkek tarafından cinsel cazibesi olan bir kadının arzu edildiği söylenebilir. Kadının arzulanması güzel ve genç olmasıyla ilintili görülür. Romanda kadın karakterler genç, güzel, alımlı olarak yansıtılır. Bu özelliklere sahip olan kadının satın alınma değeri de yüksektir. Erkeğin kadından doğurganlık, ev hizmeti ve eşlik dışında bir beklentisi yoktur. Bir kadın evlendiğinde erkeğin hizmetine sunulmuş olur. Bu nedenle feminist yazarlar da, sosyal bir statü olarak evliliğin kadın için ulaşılması gereken en üst seviye olarak görülmesine karşı çıkmışlardır (Gün, 2008:7). Halk anlatılarında dahi kadına çoğu zaman kurtuluşun bir erkek sayesinde olacağı mesajı verilmiştir. Hatta bu anlatılarda kadın erkek kılığına girerek hayatta kalır. Bu nedenle kadınların çoğunun seçme şansı olmadığı kendisini seçen kişiyle evlenen, onur kırıcı olaylara ses çıkarmayan biri olarak yer almaktadır. Anlatılarda belirgin bir şekilde ayrılan kadın erkek rolleri, gerçek hayatta toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin pratikleri olarak yansımaları bulmuştur (Ölçer Özünel, 2017: 26-28). Kadınlar kendilerini bir nesne olarak görmeye başladıkları andan itibaren fiziksel özelliklerini ve bedenini erkeklerin güzellik anlayışına göre şekillendirmişlerdir:

“Cano: Kevi’de Hasso’da Zino’da, Zano’da onda yatacak. Bir düzine yavru döllemeden kocamak yok pazarlığımızda, dedim. Büyük bir sevinçle doladı boynuma kollarını. Teninin sıcaklığı kanımı tutuşturdu, devrildik yatağın içine. Sevgiden tıkanıdı soluğumuz...” (Bilbaşar, 2017: 100).

“Memo: kız yıkandı, körpe beyaz vücudundan inci damlaları sızarak sudan çıktı. Islak saçları sırtına, göğsüne yapışmıştı. On üç-on dört yaşlarında hasna müstesna bir kızdı. Kaftanını almak için eğilende, gergin yay gibi vücudu, tombul göğüsleri yüreğimi oynattı. Ne zamandır duymadığım ılık birşeyler aktı göğsüme” (Bilbaşar, 2017: 92).

Kadınların ataerkil toplumlarda güzel olması konusunda bir beklenti vardır. Güzel bir kadın olmanın *baştan çıkarıcılığı* âdeta kadın için de bir zorunluluk halini alır. Eğer kadın güzel ise mutlu bir evlilik yapacağı düşünülür. Erkeklerin akıl kadınların ise bedenleri üzerinden gençlik, güzellik ve estetik açısından tanımlanması feminist düşüncenin eleştirdiği önemli noktalardan birisidir. Kadının eş ve anne olarak özel alanda konumlandırılması, bu yaygın alana müdahil olması, kamusal alandan uzak tutulması nedeniyle kadınlık; cinsellik, uçarılık, eğlence ile eş tutulmuştur (Davidoff, 2002:206-207). Genç ve güzel olan kadının hem kurgusal metinlerde hem de gerçek hayatta edilgen durumda olduğu söylenebilir.(Sezer, 2017: 19,23). Diğer taraftan Bilbaşar, Doğu

Anadolu kadını ve bölgenin koşullarını geleneklerle, iç içe gelişen olaylarla ve folklorik unsurlarla işleyerek tarihî ve sosyal gerçekliği okuyucuya aktarır. Eserde Cemo karakteri üzerinden şıhlık, ağalık, Cumhuriyetçilik, yenilikler, kanunların uygulanmadığı yerler, bürokrasinin olumlu ve olumsuz yanları konu edilir. Cemo'nun kadınlık olgusu sadece olayların akışı için bir vasıta².

Sonuç

Toplumsal hayatta, *ataerkil örüntüler, kadına yönelik cinsiyetçi algı, kadın bedeninin cinsel bir nesneye dönüştürülmesi, kadın özgürlüğünün kısıtlanması, cinsellik, namus kavramı, güzellik miti* (Çobanoğlu, 2016: 381-384) vb. gibi kadına yönelik kavramlar ve problematikler ortaya çıkmıştır. Edebî eserler, toplumun bu problematiklerini, kültürel kodlarını ve değerlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Özellikle romanlarda karşılaşılan ve toplumsal temsil niteliği olan kişiler, anlatılan tarihî ve sosyolojik problemler, eserlerin teorik ve kuramsal açılardan farklı yorumlanmasını gerektirir. Bu bağlamda bahse konu olan toplumsal cinsiyet, kadın ve edebiyat kavramları artık, edebî eserin hem oluşturulmasında hem de tüketilmesinde sık sık tartışmaların odağı hâline gelmiştir. Böylece kadının edebiyat dünyasında yer alması, kendisini ifade etmesi, kadınların sorunlarını işlemesi, çözüm önerilerinde bulunması ve ekonomik anlamda kendisine yetmesi feminizmin de toplumun da öncelediği konular olmuştur. Feminizm perspektifte yapılan çalışmalar edebî eserlerin farklı açıdan ele alınmasını ve değerlendirilmesini sağlamıştır. Disiplinler arası çalışmayı gerektiren bu bakış hem edebî eserin anlaşılmasını sağlayacak hem de toplumsal cinsiyet bağlamında kadının konumuna eleştirel bakmayı mümkün kılacaktır.

Bu bakımdan edebiyat dünyası, kadınların mağduriyetlerinin geniş kitlelere taşınmasında önemli bir araçtır. Bu araç sayesinde kimi yazarlar, toplumda bir kadınlık bilinci geliştirmek isterler. Kadın yazarların edebiyat “dilini” dâhil olmasıyla birlikte erkek yazarlar tarafından çevrelenen edebiyat, cinsiyetçi çemberden sıyrılır. Erkek yazarların kurguladığı kadın kimliklerinin, yanlış değilse de eksik oldukları söylenebilir. Fakat ister kadın ister erkek olsun her yazarın üslubu, şahıs kadrosu, olay örgüsü ve işlediği konular diğer yazarlarınkinden farklıdır. Ön plana çıkan temel unsur ise duyarlılıktır. İnsana ve hayata duyarlılık penceresinden bakmak hem edebiyatın hem de evrenselliğin gereğidir. Kadın konusunda sergilenen yaklaşım biçimi, yazarın yazarlık niteliğini test eden bir unsur olmaktan uzaktır. Duyarlılık odaklı yaklaşım, ancak estetik nitelikler çerçevesinde işlenmişse kalıcı olabilecektir.

² Köy romanı ve konuları ile ilgili daha detaylı bilgi almak için Ramazan Kaplan'ın *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* adlı esere bakınız.

Toplumsal konular da edebiyatın değerleri içinde kaldığı sürece edebiyat açısından anlamlıdır. Kadınların toplumsal hayatın parçası olarak görülmeleriyle edebiyatın öznesi olmaya başlamaları aynı zamana denk gelir. Onların siyasal ve sosyal alanlarda daha fazla görünmesi, yazarlık geleneklerine de katkı sağlar. Zamanla daha da olgunlaşacak eserlerle, edebiyat dünyasında görünürlük kazanmalarına yardımcı olur. Daha önce de ifade edildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın konusuna değinen yazar sayısı oldukça azdır. İlerleyen süreçte toplumun demokratikleşmesi edebî eserlere de yansımış ve kadın yeni kimlikler kazanmıştır. Kadın yazarların sayısının artması ve bu yazarların kadın sorunsalına değinmeleri, eril yapının cinsiyetçi söylemden uzaklaşması ve Türk edebiyatının yeni bir tutum içine girmesine vesile olmuştur. Diğer bir ifadeyle değişen toplum edebî anlayışı da beslemiş ve değiştirmiştir.

Summary

Cemo is considered to be Bilbaşar's most succesful novel in terms of form, language, magical features and folk literature items. Along with using the language and elements of the people in his stories and novels, he has done this very intensely in Cemo. Bilbaşar thinks that having close relations with people and leading them can be achieved by speaking in the same language with them. Imitations of accent frequently seen in Cemo are the reflections of that view. Epic, story and folk story telling have been intensively used, which is also the reason why Cemo is the most popular novel among his works. Bilbaşar desires that the artish should write in accordance with the people's interests she addresses to and be self-sacrificing if she aims to instruct something. In this context, he wrote Cemo to draw attention to the situation of Eastern Anatolian people. His words clarify these considerations:

“Despite all the good intentions of all governments in the republican period, it was not properly utilized from the roads, schools, water, health, blessings: it was saved from the medieval tribal level and was not replaced with a level of contemporary civilization; moreover, it was destroyed twice by the internal and external colonial and separatist forces. I wanted to show the ways of reaching a new level of life by telling them the reasons of the unhappiness, the oppression, the repugnance of the republican governments, the insincere propaganda of the lives of the republican governments, and taking them to a small village experience in Siirt” (Özpay 2017: 85).

This thought was made in 1945 in the draft of the author's novel. The desire to implement the reform of the land, the failures that came along delayed the writing of the novel and also contributed to the author's deep research before the novel. Sheikh Sait, who betrayed Cemo and subsequently Memo, has the opportunity to explore in depth the works that describe the events of Dersim and the cultural characteristics of the Eastern Anatolian geography. On the other hand, it

tries to determine why the reform initiatives brought by the Republic have failed. The end result of these studies is the result of Cemo and Memo novels. The Cemo novel is about the female hero who bet on the work. However, as mentioned earlier, there is no direct woman problematic or female criticism. The author chooses the novel hero as a woman, but the hero has only become part of the fiction to convey other social problems.

Kaynakça

- Bağcı, M. (2002). *Kemal Bilbaşar'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilbaşar, K. (2017). *Cemo*, İstanbul: Can Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*, Bağlam Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırmaları Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dikici, U. (2005). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gün, B. (2008). *Masallara Feminist Bir Bakış ve Cinsiyet Meseleleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kapucu, S. (2016). *Kemal Bilbaşar'ın Hikayelerindeki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölçer Özünel, E. (2017), *Masal Mekânda Kadın Olmak*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Özpay, A. (2004). *Kemal Bilbaşar'ın Romancılığı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezer, M. Ö. (2017), *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Kar Kitap.
- Türk, B. (2007). *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu*, (Yayımlanmış Bildiri). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı.